

УДК 904 (477) «20/21»

ПРОБЛЕМА ПОХОДЖЕННЯ УКРАЇНЦІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРИОГРАФІЇ

Ольга ШАКУРОВА

молодший науковий співробітник відділу української етнології НДІУ

***Анотація.** У статті проаналізовані історіографічні розвідки сучасних українських вчених, присвячені походженню українців. Автором були розглянуті як праці відомих науковців, так і початківців. Автор переконаний, що історіографія походження українського етносу потребує всебічного наукового аналізу.*

***Ключові слова:** етногенез, українська історіографія, походження українців.*

ПРОБЛЕМА ПРОИСХОЖДЕНИЯ УКРАИНЦЕВ В СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНСКОЙ ИСТОРИОГРАФИИ

Ольга ШАКУРОВА

младший научный сотрудник отдела украинской этнологии НИИУ

***Аннотация.** В статье проанализированы историографические исследования современных украинских ученых, посвященные происхождению украинцев. Автором были рассмотрены как работы известных ученых, так и начинающих. Автор убежден, что историография происхождения украинского этноса требует всестороннего научного анализа.*

***Ключевые слова:** этногенез, украинская историография, происхождение украинцев.*

THE PROBLEM OF ORIGIN OF UKRAINIANS IN THE MODERN UKRAINIAN HISTORIOGRAPHY

Olha SHAKUROVA

junior research associate of the Ukrainian Ethnology Department of RIUS

***Annotation.** The article analyses the historiographic researches of the contemporary Ukrainian scholars devoted to origin of the Ukrainian people. The works of both famous and young scientists are analyzed. The author is convinced that the historiography of origin of the Ukrainian ethnos requires to be comprehensively analyzed.*

***Key words:** ethnical genesis, Ukrainian historiography, origin of Ukrainians.*

Проблема походження українського народу – одна з найбільш складних та спірних в українській історичній науковій думці. Вирішити її намагалося і досі намагається не одне покоління українських вчених. Наявність великої кількості наукових та науково-популярних праць з проблеми українського етногенезу спричинила необхідність всебічного наукового опрацювання цих досліджень. Аналіз існуючих концепцій етногенезу українців допоможе широкому загалу громадськості орієнтуватися у великій кількості наявного матеріалу, дасть можливість побачити сильні та слабкі місця існуючих концепцій і вибрати найбільш науково обґрунтовану з них.

Досліджував історіографію походження українського народу відомий український історик Я. Ісаєвич. У своїх працях «Походження українців: історіографічні схеми та політика» (1995) та «Україна давня і нова. Народ, релігія, культура» (1996) він розглядав історіографічні і політичні аспекти проблеми українського етногенезу, торкався наукових та ідеологічних джерел концепції про давньоруську народність й частково досліджував політико-ідеологічні передумови виникнення концепції. Вчений зазначав, що «у XIX–XX ст. висвітлення етногенезу російського та українського народів часто велось у формі дискусії про те, який з цих народів має більші підстави вважати себе спадкоємцем Старокиївської держави» [4, с. 23].

Аналізуючи розвиток поглядів на етногенез українців у Радянському Союзі, Я. Ісаєвич зауважував, що «найбільш бажані для комуністичних правителів перспективи проголошувалися не прямо, а під виглядом історичних інтерпретацій, зокрема в такому питанні, як

етногенез і формування націй» [4, с. 26]. Саме тому, як писав автор, «резюме» української історії було подано в «Тезах про 300-річчя возз'єднання України з Росією». Втім у них, на думку Я. Ісаєвича, було зроблено певну поступку в інтерпретації етногенезу українців порівняно з працями дореволюційних російських істориків. Київська держава, згідно з «Тезами», визнавалася не виключно власністю росіян, а «спільною коліскою трьох братніх східнослов'янських народів» – росіян, українців, білорусів [4, с. 27]. Їхнім спільним предком, за «Тезами», була так звана «давньоруська народність». Отже, наголошував Я. Ісаєвич, «всі три східнослов'янські народи мали на старокиївську спадщину однакові права» [4, с. 27].

Проблеми походження українського народу, а саме історіографічного аспекту, торкається у своїх дослідженнях археолог В. Баран. У монографії «Давні слов'яни» (1998) в окремому підрозділі «Утворення Києво-Руської держави та етнокультурні процеси» вчений, досліджуючи етнічні процеси у слов'янському світі у VIII – X ст., згадає і проблему давньоруської народності. Розглядаючи процеси, які відбувалися зі східнослов'янським населенням у VIII – IX ст., він ставить питання: «Чи справді державотворчі процеси і зв'язані з ними всі інші чинники створили ґрунт для злиття усіх цих різноплеменних груп у єдину давньоруську народність?» [1, с. 146]. Дослідник констатує: «Настав час спокійно розібратися, які доцентрові і відцентрові сили діяли в Києво-Руському суспільстві, які з них і на яких хронологічних етапах переважили і до яких наслідків вони привели» [1, с. 147]. Вирішуючи питання про існування

давньоруської народності, В. Баран аналізує погляди вчених XIX ст., радянських вчених та сучасних українських і російських дослідників. На його думку, ще М. Маркевич у середині XIX ст. називав великоросів «молодшими братами» і вважав, що вони утворилися з переселенців з Південної Русі [1, с. 150]. О. Шафонський «визнавав старшинство українців над іншими слов'янськими народами» та завважував, що більшість із них – це «давні нащадки різних слов'янських племен, що вийшли з території України» [1, с. 151]. М. Костомаров виділяв у часи феодальної роздробленості шість головних народностей: південноруську, сіверську (близьку до південної), великоруську, білоруську, псковську і новгородську і вбачав у південноруській народності «предків українського народу, котрі, розвиваючись, поступово набули тих етнографічних рис, що були властиві українцям XIX ст.» [1, с. 150]. В. Антонович «відстоював безперервність розвитку місцевого населення Середнього Придніпров'я» та «повністю відхилив твердження деяких польських дослідників історії про колонізацію Середнього Подніпров'я поляками з Повіслення після татарської навали» [15, с. 150–151]. М. Грушевський, всупереч російській імперській історіографії, не визнає східнослов'янської єдності, а творцями Київської держави вважає південну групу східнослов'янських племен – предків українського народу [1, с. 149].

В. Баран наголошує, що російські, білоруські та українські історики радянського періоду – К. Гуслистий, В. Довженок, Б. Греков, М. Тихомиров, Б. Рибаків та інші – розглядали проблему походження слов'янських народів «в плані політичної та етнічної

єдності східнослов'янських племен, особливо в умовах Києво-Руської держави» [1, с. 151].

У наш час, зазначає В. Баран, питання про існування давньоруської народності ставлять П. Толочко і В. Седов, хоча й з певними застереженнями [1, с. 151]. Зокрема, досліджуючи працю В. Седова «Славяне в раннем средневековье» (1996), В. Баран наголошує, що наукова робота В. Седова хоча й характеризується об'єктивною трактовкою багатьох проблем історії ранньосередньовічного слов'янства, але у той же час має багато висновків, які не відповідають науковій дійсності [1, с. 141]. Наприклад, В. Седов стверджує, що «існування східнослов'янської або давньоруської народності документовано історичними та лінгвістичними даними» [1, с. 141], і наголошує на важливості культурного впливу міських центрів і єдиної дружинної культури, уніфікації продукції міського ремесла, єдиної православної віри [1, с. 154]. В. Баран спростовує усі аргументи, наведені В. Седовим для підтвердження існування давньоруської народності. Зокрема, твердить вчений, багатоетнічність дружинних курганних поховань не може слугувати свідченням етнічної єдності міст, «навіть сам факт можливості виділення етнічно різних груп дружинних поховань на одному й тому ж могильнику свідчить, що представники різних етносів дотримувалися власних похоронних звичаїв, власних народних традицій, хоча і служили одним князям» [1, с. 154]. В. Баран зауважує, що певний вплив на об'єднавчі процеси мало і прийняття християнства. Воно «принесло з собою писемність, нові культурні цінності, сприяло освіті і створенню літературних творів», але не

зупинило міжудільні війни і розпад Київської держави, «глибинні основи яких були закладені ще процесами великого розселення слов'ян і утворенням багатьох міжплемінних союзів, які на півдні і півночі мали різні етнічні витоки і основи» [1, с. 155]. Спростовує В. Баран і висновок В. Седова про те, що основою слов'янської етномовної спільності було міське населення. Він пише, що хоча елітна частина міського населення засвоїла церковнослов'янську грамоту і сприяла її поширенню, але «це не рівнозначно утворенню східнослов'янської етномовної спільності, а тим більше давньоруської народності» [1, с. 156]. На думку вченого, висновок В. Седова про те, що східнослов'янська єдність припинила свій розвиток лише після татарської навали із порушенням стабільного розвитку міст, «суперечить навіть його власним тезам про глибокі праслов'янські основи диференціації східнослов'янських мов» [1, с. 156].

Аналізуючи погляди П. Толочка, викладені у монографії «Київська Русь» (1996), В. Баран зазначає, що аргументація вченого щодо «відносної етнічної єдності», а тим більше «давньоруської народності» суперечлива і «знімається навіть приведеними самим П. Толочком фактами, що засвідчують протилежне» [1, с. 154]. Наприклад, замість терміна «народність» П. Толочко пропонує використовувати терміни «етнокультурна спільність» або «руська етнічна спільність IX–XIII ст.», «відносна східнослов'янська спільність». Але, наголошує В. Баран, П. Толочко прекрасно розуміє, що «етнокультурна» або «відносна східнослов'янська спільність» це ще не «народність» [1, с. 154], і запевняє, що «процеси складання єдиної народності

в межах величезної території розселення східного слов'янства проходили не скрізь однаково і не набрали повного завершення» [1, с. 153–154]. В. Баран також відзначає, що суперечливі погляди на те, чи існувала давньоруська народність, висловлені і деякими українськими дослідниками, причому в одному і тому ж дослідженні. Зокрема, розглядаючи статтю Я. Ісаєвича «Походження українців: історіографічні схеми і політика» (1995) [11], В. Баран критикує погляди дослідника на роль урало-алтайського населення в етногенезі праукраїнських і праросійських племен. Він констатує, що «за Я. Ісаєвичем, в основі формування праукраїнських та праросійських племен присутні вже два спільні етнічні елементи – слов'янський та урало-алтайський» [1, с. 143]. Таке твердження, впевнений В. Баран, «далеке від об'єктивної реальності і вимагає перегляду» [1, с. 143]. В. Баран наголошує, що частина слов'янського населення, предки росіян, протягом багатьох століть осідаючи на корінних землях угро-фінів і поглинаючи фіно-угорське населення, поступово перетворилася на новий етнос. З іншого боку, стверджує він, процеси взаємодії корінного землеробського слов'янського населення Лісостепу з різноетнічними групами кочовиків, які приходили і відходили, не були такими відчутними. Лише частина кочового населення, що осідала, могла бути асимільована корінним порубіжним землеробським населенням. Але це не могло кардинально змінити етнічної ситуації на віддалених від Степу основних слов'янських землях [1, с. 143]. Отже, підсумовує В. Баран, не можна зіставляти ці різні історичні процеси.

На думку В. Барана, суперечливіми в цій же статті є пошуки її автором

аргументів, які не підтверджують у часи Києво-Руської держави єдиної давньоруської народності і рівночасне прийняття ним без спроби будь-якого аналізу «добре аргументованого, – за його словами, – припущення, що у VII–VIII ст. в Середній Наддніпрянщині сформувалося державне або принаймні протодержавне утворення з назвою Русь» [1, с. 143]. Власне, вчений запевняє, що визнання існування слов'янрусів (за Б. Рибаківим, плем'я «руси» з'являється вже у кінці IV ст.), які поглинули усі східнослов'янські племена і надали їм свою назву, дає підставу для прийняття тези про східнослов'янську єдність, а тим самим і давньоруську народність [1, с. 144].

Отже, проаналізувавши погляди українських вчених XIX ст., радянських та сучасних українських і російських дослідників, В. Баран аргументовано спростовує тезу про існування давньоруської народності і стверджує, що український етнос утворився ще до появи Києво-Руської держави.

У 2007 р. вийшов навчальний посібник «Українська етнологія» за редакцією В. Борисенко. У ньому було надруковано підрозділ «Концепції етногенезу українців», автором якого є О. Гончаров. На початку своєї наукової розвідки він зазначає, що проблема етногенезу українців була актуальною протягом багатьох століть і залишається такою і сьогодні, вона цікавила багато поколінь дослідників і має значну історіографію [3, с. 16]. У цьому підрозділі О. Гончаров подає загальний історіографічний огляд трипільсько-арійської, пізньосередньовічної та ранньослов'янської концепцій українського етногенезу. Також автор аналізує погляди вчених XIX ст., радянських

дослідників та сучасних українських науковців на проблему українського етногенезу. Зокрема, він аналізує погляди на етногенез українців М. Костомарова, М. Грушевського, М. Брайчевського, Л. Залізняка, Г. Півторака, В. Балущка.

О. Гончаров зазначає, що М. Костомаров, намагаючись обґрунтувати «глибоку давнину мови й народності України», стверджує, що «початок відмінностей і поділ слов'ян на окремі народи губиться у глибокій давнині» [3, с. 21]. Дослідник стверджує, що найповніше в історіографії кінця XIX – початку XX ст. «питання української етнічної сутності» розглянуто у працях М. Грушевського [3, с. 21]. Вчений наголошує, що початок історичних часів для українського народу, на думку М. Грушевського, – це IV ст. н. е. До цього часу про український народ можна говорити лише як про частину слов'ян. М. Грушевський, зауважує О. Гончаров, вбачав перший етап української історії ще в антській добі (середина I тис. н. е.) і наполягав на існуванні неперервної лінії етногенетичного розвитку від антів до сучасних українців [3, с. 21]. М. Брайчевський, зазначає О. Гончаров, у монографії «Походження Русі» (1968) наголошував на провідній ролі антів в етногенезі українського народу, яких ототожнював з літописними полянами [3, с. 18]. О. Гончаров зазначає, що Л. Залізник, у цілому підтримуючи погляди М. Грушевського, водночас розвиває і уточнює їх. Так, Л. Залізник, наголошуючи на провідній ролі склавинів в етногенезі українців, зауважує, що частина розгромлених аварами антів злилася зі склавинами і взяла участь в етногенезі українців [3, с. 21]. Вчений Я. Дашкевич, зазначає О. Гончаров, взагалі вважає, що український етнос був

державним вже за часів Київської Русі, і твердить «про існування в Давній Русі української нації, яка була панівною (етнос, за Дашкевичем, стає нацією, коли він творить державу і в цій державі є гегемоном)» [3, с. 22]. На думку Г. Півторака, зауважує О. Гончаров, матеріальна і духовна культура України виросла безпосередньо з культури проукраїнських союзів племен VII – VIII ст. і вже «... наприкінці XII ст. українська народність, у розумінні її представниками радянської етнологічної школи, в основному сформувалась і мала дві гілки: галицько-волинську, що зберегла за собою традиційну назву Русь, і наддніпрянську, для якої з'являється назва Україна» [3, с. 22].

О. Гончаров докладно аналізує погляди на етногенез українців В. Балушка. Вчений відзначає, що у В. Балушка існує відмінне від інших сучасних дослідників-етнологів бачення суті етногенетичних процесів. Він, стверджує О. Гончаров, поділяє чимало думок представників ранньослов'янської концепції етногенезу українців, але в той же час «піддає сумніву правомірність їхніх критеріїв культурно-історичної неперервності розвитку та відсутності суттєвих змін населення, вказуючи на існування випадків, коли при безперервності культурно-історичного розвитку і відсутності зміни населення етнічна належність останнього змінюється дуже суттєво, а то й кардинально» [3, с. 23–24]. Натомість, зазначає О. Гончаров, інші представники ранньосередньовічної концепції етногенезу українців, а саме Л. Залізник та Г. Півторак, стверджують, що саме через те, що «етновизначальні риси матеріальної та духовної культур, а також мови народу протягом його історії суттєво, а іноді до невпізнанності

змінюються, основним, етновизначальним елементом для всякого етносу є навіть не певний постійний набір ознак, а тяглість його етнокультурного розвитку, завдяки чому зберігається генетичний зв'язок між окремими фазами розвитку культури та мови даного етнічного організму протягом усього його життя» [3, с. 24].

О. Гончаров відзначає, що В. Балушок розуміє етногенез як «процес формування етносу з певних етнічних компонентів у ході соціокультурної адаптації конкретної людської популяції до тих чи інших конкретних природних і соціальних умов» [3, с. 24]. В. Балушок вводить поняття «етногенетична ніша», без наявності якої жоден етнос не може утворитися. Початок етногенезу українців В. Балушок пов'язує із «завершенням формування української етногенетичної ніші» і відносить до «порубіжжя третьої і четвертої чвертей I тис. н. е.» [3, с. 24]. Від того часу, зазначає О. Гончаров, і до утворення Київської держави на території України, згідно з поглядами В. Балушка, формується протоукраїнська метаєтнічна спільність, яка складалася з окремих етносів племінного типу, тобто іде процес утворення єдиного етносу, показником чого можна вважати «перші прояви загальнопівденноруської (тобто в перспективі української) самосвідомості етнічного типу» [3, с. 24]. О. Гончаров зауважує, що, на думку В. Балушка, утворення Київської Русі дещо загальмувало формування єдиного етносу і повернуло етногенетичний процес в іншому напрямі, а саме «протоукраїнська метаєтнічна спільність увійшла до складу метаєтнічної спільності більш високого порядку, що охоплювала все слов'янське населення Київської Русі» [3, с. 25]. Феодальна

роздробленість, твердить В. Балушок, знову запускає етногенетичні процеси і «приводить до формування на південно-руських теренах української метаєтнічної спільності, що існувала в XI – середині XII ст.» [3, с. 25]. О. Гончаров зауважує, що, на думку В. Балушка, в кінці XII ст. на території Південної Русі знову утворюється «етнополітична спільність у формі двох інтеграційних центрів – Галицько-Волинського й Чернігівського, об'єднаних боротьбою за Київ» [3, с. 25]. Формування цієї спільності відбувається завдяки діяльності загальнопівденноруської етнічної протоінтелігенції, яка формує загальнопівденноруську етнічну самосвідомість. О. Гончаров зазначає, що діяльність верстви книжників сприяла поширенню у кінці XII – на початку XIII ст. єдиного ендоетноніма «Русь» (у множині) та «русин» (в однині) на всій території Русі, що показувало вищий рівень етнічної самосвідомості. О. Гончаров наголошує, що ці та інші факти, на переконання автора концепції, свідчать про завершення у кінці XII – на початку XIII ст. в Україні єдиного праукраїнського етносу [3, с. 25].

Згідно з О. Гончаровим, представники ранньослов'янської концепції етногенезу українців та В. Балушок по-різному уявляють суть етногенетичного процесу та трактують етнічні спільноти. Якщо, стверджує О. Гончаров, прихильники ранньосередньовічної концепції походження українського народу наголошують на існуванні від середини I тис. н.е. єдиного етносу, а спільноти Київської Русі трактують субетносами цього етносу, то В. Балушок на підставі критерію етнічної самосвідомості вважає спільноти давньоруської доби окремими етносами, хоч і близькоспорідненими,

які були об'єднані у метаєтнічну спільність [3, с. 25].

Порівнюючи погляди представників ранньослов'янської концепції етногенезу (Л. Залізняка, Г. Півторака) та В. Балушка, О. Гончаров констатує: «Слід зауважити, що різне трактування названих вище етнічних спільнот, а відповідно і бачення процесу етногенезу, пояснюється передусім станом розробленості теорії етносу та етнічних процесів стосовно Середньовіччя, яка не дає чіткої відповіді на запитання: чим були, з точки зору етнічної класифікації, земельні етнічні утворення раннього Середньовіччя? Вчені мають різні погляди, і який з них є правильним, виявлять подальші дослідження» [3, с. 25].

Історіографічний аналіз концепцій етногенезу українців здійснили у своїй статті «Історіографічний огляд концепцій етногенезу українців в етнології» (2012) вчені А. Телегуз та В. Юрченко. Вони виділяють дві основні концепції етногенезу українців – автохтонну та міграційну. Згідно з автохтонною концепцією, зазначають дослідники, на теренах України не було кардинальної зміни етнічного населення, різноманітні міграції, злиття та змішування племен не вплинули на етнічне ядро, і народ має органічний, спадкоємний зв'язок з найдавнішими мешканцями своєї землі [7, с. 141].

Представники ж міграційної концепції, наголошують науковці, стверджують, що «постійні міграційні хвилі, які прокочувалися територією України, були настільки всеохоплюючими та мали такі глибокі наслідки, що докорінно змінювали етнічну ситуацію, спричиняючи виникнення нових поліетнічних суспільностей, які, зокрема, формувалися з різних расових компонентів, не

пов'язаних між собою походженням» [7, с. 142]. На їхню думку, першим, хто спробував довести міграційну концепцію етногенезу українців, був автор «Повісті временних літ» – літописець Нестор.

У сучасній міграційній концепції вони виділяють два підходи до вирішення проблеми етногенезу українців: азіатський і норманський [7, с. 142].

Вчені стверджують, що азіатська концепція походження слов'ян-українців розроблена О. Прицаком [7, с. 142]. Згідно з нею «... витоки східних слов'ян лежать у хозарських, сармато-аланських, скіфських, тюркських, кавказьких племенах». О. Прицак наголошує, що поляни були не слов'янами, а різновидом хозар, а їхня київська гілка – спадкоємицею роду Кия [7, с. 142].

Прибічники норманської концепції (російські історики М. Погодін, М. Карамзін, С. Соловійов), зазначають науковці, наголошували на об'єднавчій ролі варягів і стверджують, що саме варяги завоювали й об'єднали розрізнені слов'янські племена у єдину державу, яка дала поштовх до створення східнослов'янських етносів. А. Телегуз та В. Юрченко зауважують, що у ХХ столітті з'являється неонорманська теорія про мирну колонізацію слов'ян та вирішальну роль варягів у формуванні правлячої верхівки Київської Русі. Її авторами є В. Мошин, М. Таубе, Ю. Вернадський [7, с. 142].

Автохтонну концепцію автори класифікують таким чином: трипільсько-арійська, ранньослов'янська, пізньосередньовічна концепції походження українців [7, с. 141].

Проблемі етногенезу українців у сучасній вітчизняній історіографії присвятила свою статтю «Проблема походження українського народу в сучасній

історіографії» (2013) молода дослідниця Ю. Кириченко. У статті вона наголошує на необхідності «виявлення найбільш характерних тенденцій історіографічного процесу у сфері вивчення етногенетичної проблематики» [6, с. 94].

Дослідниця аналізує погляди багатьох сучасних як українських (М. Брайчевського, Л. Залізняка, В. Барана, Г. Півторака, С. Наливайка, С. Павлюка, В. Балущка, П. Толочка, О. Моці), так і деяких зарубіжних авторів (В. Сєдова та Е. Загорульського) на проблему походження українського народу й доходить висновку, що майже всі сучасні вітчизняні дослідники «поділяють думку про те, що на території сучасної України з найдавніших часів не було повної зміни населення, тому культура українського народу так чи інакше увібрала у себе елементи найвіддаленіших епох» [6, с. 98]. Водночас, наголошує дослідниця, дискусійним залишається питання про час відліку історії українського етносу. Ю. Кириченко виділяє дві домінантні теорії етногенезу українців: згідно з першою «праукраїнська спільність почала формуватися в епоху Великого переселення народів на основі племен антів і склавинів, а в епоху Київської Русі українці постають вже як сформований етнос» [6, с. 98]; згідно з другою «український етнос сформувався в результаті розпаду давньоруської народності після XIII ст.» [6, с. 98]. Підбиваючи підсумки, автор наголошує, що жодна з концепцій походження українського народу на сьогодні не є домінантною, але ранньосередньовічна теорія походження українців «здобуває дедалі більше прихильників серед науковців» [6, с. 98].

Аналізу сучасних наукових концепцій етногенезу східних слов'ян у

дослідженнях сучасних українських археологів також присвячена наукова стаття К. Івангородського «Етногенез східних слов'ян у наукових концепціях сучасних українських археологів» (2013). У ній автор, зокрема, розглядає питання етногенезу українців. Розпочинаючи своє дослідження, він зауважує: «Етногенез українців, так чи інакше пов'язаний з історією східних слов'ян, становить центральне питання в межах усієї національної української історіографії» [3, с. 55].

Аналізуючи підходи до розгляду етногенезу українського народу, дослідник стверджує, що «перспективним, хоча порівняно слабо розробленим підходом можна вважати думку, згідно з якою слов'яни від початку існування ніколи не становили єдиної (монолітної) етнічної спільноти, тобто були, скоріше за все, етносоціальним організмом, який включав значний конгломерат різноманітних етносів, безсумнівно споріднених» [3, с. 58]. К. Івангородський зазначає, що подібних поглядів серед сучасних археологів дотримується В. Баран. Дослідник також стверджує, що «не меншою і теоретичною, і практичною складністю залишається спроба ідентифікації та співвіднесеності будь-якої археологічної культури з певною етнічністю» [3, с. 58]. Він наголошує, що схема етногенезу східних слов'ян з прив'язкою етнічних спільнот до археологічних культур запропонована у монографії «Історичні витоки українського народу» В. Барана (2005). Дулібів, антів і склавинів ототожнює з археологічними культурами (праською та пеньківською) відповідно й Л. Залізник [3, с. 58].

Утім, твердить К. Івангородський, не всі вітчизняні археологи погоджуються

з ототожненням східнослов'янських союзів племен і археологічних культур. Зокрема, П. Толочко та О. Толочко відносять східнослов'янські союзи племен до етнографічного рівня [3, с. 53]. Тобто, за П. Толочком, союзи племен можна ототожнити з давньоруською народністю, а окремі племена в цих союзах племен склали окремі субетноси, які стали основою для формування в подальшому української, російської та білоруської народностей [3, с. 56].

Натомість, зауважує вчений, О. Толочко стверджує, що існує стійка традиція трактування «племен» не тільки як східнослов'янських етнографічних груп, а як етнічних та соціальних спільнот [3, с. 58]. Головним етногенетичним фактором при цьому визначається держава: саме з її утворенням виникає «плавильний тигель», що перетоплює усі літописні племена в давньоруську народність. Зі зникненням держави (після середини XIII ст.) починається зворотний процес розпаду єдиної давньоруської народності на ряд етнічних спільнот [3, с. 59].

К. Івангородський нагадує, що більшість українських археологів «якщо не критикують, то принаймні оминають етноісторіографічний концепт «давньоруська народність» [3, с. 59] і користуються у своїх дослідженнях історичних витоків українського народу схемою, яка зводиться до кількох ієрархічно-історичних етапів: індоєвропейці, германобалто-слов'яни, праслов'яни, слов'яни, слов'янські народи. З цієї схеми концепт «давньоруська народність» явно випадає, бо має, на думку К. Івангородського, передусім етнополітичну «природу» [3, с. 59].

Розглядаючи інші підходи до часу появи на історичній арені українського

етносу, К. Івангородський зазначає, що частина українських дослідників (В. Баран) пропонують «історію українців як окремого етносу» починати від середини I тис. н. е. Вчений зауважує, що подібний підхід фактично ґрунтується на концепції, запропонованій ще на початку ХХ ст. М. Грушевським [3, с. 59].

К. Івангородський стверджує, що підтвердженням концепції про окремий етногенез східнослов'янських народів від середини I тис. н. е. є так звана «теорія субстратів». Її основоположником, наголошує вчений, можна вважати російського археолога В. Седова. К. Івангородський зауважує, що ця теорія набула особливої популярності серед білоруських науковців. На думку вченого, певні положення «теорії субстратів» присутні й у сучасній українській історіографії, більшою мірою у дослідженнях археологів (праці В. Барана), втім історики досі практично нічого про це не говорять [3, с. 59].

Таким чином, аналіз праць, присвячених історіографії українського етногенезу, засвідчує, що проблема українського етногенезу цікавила багато поколінь дослідників, була актуальною протягом століть і залишається такою до сьогодні.

З'ясовано, що більшість сучасних дослідників найбільш науково обґрунтованою вважають концепцію ранньосередньовічного походження українців та твердять, що східні слов'яни від початку свого існування ніколи не становили монолітної етнічної спільноти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баран В. Д. Давні слов'яни / В. Д. Баран // Україна крізь віки. – Т. 3. – К.: Видавничий дім «Альтернативи», 1998. – 336 с.
2. Гончаров О. Концепції етногенезу українців // Українська етнологія: навч.

посібник / За ред. В. Борисенко. – К.: Либідь, 2007. – 400 с.

3. Івангородський К. В. Етногенез східних слов'ян у наукових концепціях сучасних українських археологів // Вісник Черкаського університету. Серія: історія. – 2013. – №9 (262). – С. 55–62.

4. Ісаєвич Я. Д. Україна давня і нова: народ, релігія, культура. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1996. – 336 с.

5. Ісаєвич Я. Походження українців: історіографічні схеми і політика // Матеріали до української етнології. – К., 1995. – Вип. 1(4). – С. 103–114.

6. Кириченко Ю. Проблема походження українського народу в сучасній українській історіографії / Ю. Кириченко // Етнічна історія народів Європи. – 2013. – №41. – С. 94–99.

7. Телегуз А., Юрченко В. Історіографічний огляд концепцій етногенезу українців в етнології // Українознавство. – 2012. – №3. – С. 141–144.

8. Толочко П. Київська Русь. – К., 1996. – 360 с.

REFERENCES

1. BARAN, V. (1998) Ancient Slavs In: *Ukraine through the Centuries*. Kyiv: Vydavnychiy dim Alternatyvy, Vol. 3. 336 p. [in Ukr.]
2. HONCHAROV, O. (2007) The Concepts of Ethnogenesis of the Ukrainian People. In: BORYSENKO, V. (ed.) *Ukrainian Ethnology*. Kyiv: Lybid, 400 p. [in Ukr.]
3. IVANHORODSKYI, K. (2013) The Ethnogenesis of Eastern Slavs in the Concepts of Contemporary Ukrainian Archeologists. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seriiia: istoriia*. № 9 (262), pp. 55 – 62. [in Ukr.]
4. ISAIEVYCH, YA. (1996) *Ancient and Modern Ukraine: People, Religion, Culture*. Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy, 336 p. [in Ukr.]
5. ISAIEVYCH, YA. (1995) Origin of the Ukrainian People: Historiographic Patterns and Policy. *Materialy do ukrainskoi etnolohii*.

№ 1(4), pp. 103 –114. [in Ukr.]

6. KYRYCHENKO, YU. (2013) The Problem of Origin of the Ukrainian People in the Modern Ukrainian Historiography. *Etnichna istoriia narodiv Yevropy*. № 41. pp. 94–99. [in Ukr.]

7. TELEHUZ, A. & YURCHENKO, V.

(2012) Hictoriographic Review of the Concepts of Ukrainians' Ethnogenesis in Ethnology. *Ukrainoznavstvo*. № 3. pp. 141 – 144. [in Ukr.]

8. TOLOCHKO, P. (1996) *Kyiv Rus*. Kyiv, 360 p. [in Ukr.]

O. Shakurova

The Problem of Origin of Ukrainians in the Modern Ukrainian Historiography

Abstract

The article analyses the historiographic researches of contemporary Ukrainian scholars devoted to origin of the Ukrainian people. The works of both famous and young scientists are examined. The analysis of works dealing with historiography of the Ukrainian ethnogenesis shows that this problem was of high interest among many generations of researchers and still is important for the contemporary scholars. A great number of scientific and popular scientific works dealing with the problems of Ukrainian ethnogenesis caused necessity of their comprehensive scientific analysis. The author is convinced that analysis of existing concepts of ethnogenesis of Ukrainians will help people to be familiarized with a lot of information and allows to see strengths and weaknesses of the concepts and choose the most scientifically proven of them. The majority of contemporary scholars consider that the concept of origin of Ukrainians in the early medieval period has the best scientific base and take up the position that Eastern Slavs have never been a monolithic ethnic community. They deny the thesis about existence of Old Russian nationality and maintained that Ukrainian ethnos was formed even before Kyiv Rus.

Аналіз праць, присвячених історіографії українського етногенезу, засвідчує, що проблема українського етногенезу цікавила багато поколінь дослідників, була актуальною протягом століть і залишається такою до сьогодні.

З'ясовано, що більшість сучасних дослідників найбільш науково обґрунтованою вважають концепцію ранньосередньовічного походження українців та твердять, що східні слов'яни від початку свого існування ніколи не становили монолітної етнічної спільноти.